

ЗАПОВІТ ФИЛОНА РАЩЕНКА

Підготував до друку та прокоментував **о. Ю. Мицик**

DOI: 10.5281/zenodo.5794156

© Ю. Мицик, 2021. CC BY 4.0

Ця постать майже невідома в історії України. Лише в працях блискучого знавця української генеалогії В.Л. Модзалевського знаходимо стислу довідку про Ф. Ращенка¹. Але на базі архівних і опублікованих документів можна доповнити її.

Отже, за родинними переказами протопласт роду Хома Ращенко вийшов з містечка Рашковичі. Очевидно, це нинішнє село Рашкова Слобода біля с. Петруші Ріпкінського району Чернігівської області. Козак відзначився в роки Національно-визвольної війни українського народу 1648–1658 рр. Не випадково у Реєстрі Війська Запорозького 1649 р. (Чернігівський полк) він записаний третім після полковника Мартина Небаби і майбутнього полковника Стефана Подобайла (Пободайла) – «Хома Радченко»². За часів гетьманів Івана Виговського і Юрія Хмельницького чернігівець став сотником Роїської сотні (лютий 1659 – березень 1660). Нагадаємо, що Роїще – це нині село Чернігівського району. 21(11) лютого 1659 р. І. Виговський, «маючи взгляд на заслуги в Войску Запорозьком и до далшой хотячи потягнути нам и Войску услуги пана Хому Раценка, сотник роиского», надав йому універсалом-привілеєм «млин Роиский з Беркгилевщизною зо всіми пожитками, и слободку при том же млині закликати дозволилисмо»³, а 2.02(23.01.) 1660 р. Юрій Хмельницький – універсал на військову мірочку із збудованого млина з одним колом на р. Стрижень. Помер Хома Ращенко до 1671 р.⁴ Цікаво, що його наступником на сотницькому уряді в Роїщах був Іван Ращенко (Рашевський), який сотникував у 1676 р., але, коли почалася його каденція і коли закінчилася до 1680 р., невідомо. Ким доводився Іван Хома – братом, сином чи віддаленішим родичем, поки що сказати неможливо. Потім у 1690–1692 рр. бачимо на цій посаді Івана Рашевського (Малика). Чи був це Іван Ращенко, який заради престижності став називатися Рашевським, чи інша особа, сказати теж неможливо.

Тепер переходимо до сина Хоми Раценка – Филона. Коли він народився, невідомо. Можливо, це сталося в 40-х рр. XVII ст. У 1670 р. він значиться як козак і обиватель чернігівський. 3.07.(23.06) 1671 р. чернігівець отримав стверджувальний універсал гетьмана Дем'яна Многогрішного на млин у с. Роїщах і ґрунт Берккліювщину, а 11(1).09. 1686 р. – універсал від гетьмана Івана Самойловича на Роїще⁵. У січні 1687 р. бачимо його на посаді одного з двох осавулів Чернігівського полку (другим осавулом був Василь Устимович). Однак на цій посаді Филон довго не протримався і, очевидно, того ж року став відставником. Прихід до влади гетьмана Івана Мазепи сприяв подальшому зміцненню позицій Раценка. 24(10).09. 1695, 20(10).04. 1696 та 20(10).12. 1698 рр. він купив землі в с. Кислих (нині на Ріпкинщині). 17(7).05. 1696 р. Филон отримав універсал чернігівського полковника Якова Лизогуба на ґрунт в с. Кислих з правом «отбирать послушенство» від чотирьох селян, яких він там поселив. У 1698, 1696, 1701 рр. він отримав універсали вже від І. Мазепи, якими були підтверджені маєтності, надані згідно з попередніми привілеями, право на збудовання греблі на Кінському броді, на млини на Свішні і в Роїщах на р. Стрижень. Роїщем і слободою Кислою він володів до самої смерті.

Не пізніше 1696 р. Ф. Ращенко став обозним Чернігівського полку (можливо, його призначення на цю посаду сталося між жовтнем 1690 і 1695 рр.) і перебував на цьому уряді як мінімум по березень 1701 р.

У зібраннях Інституту рукопису Національної бібліотеки України ім. В.І. Вернадського ми виявили заповіт Филона Раценка, котрий проливає трохи світла на його біографію (див. у додатку до статті). Ця духовниця (тестамент) була складена в його будинку

¹ Модзалевский В.Л. Малороссийский родословник. Киев: Тип-я С. Кульженко, 1914. Т. 4. С. 275.

² Реєстр Війська Запорозького 1649 року. Київ, 1995. С. 477.

³ Універсали українських гетьманів від Івана Виговського до Івана Самойловича (1657–1687). Київ–Львів, 2004. С. 93–94.

⁴ Модзалевский В.Л. Малороссийский родословник. С. 275.

⁵ Там же.

в с. Роїщах 19(8) січня 1709 р. і гарантом її дотримання Ращенко просив бути чернігівського полковника Павла Полуботка. У документі, написаному дяком с. Халявина Кирилом Денисовичем, Ращенко згаданий як «знатный войсковий полку Чернігівського товариш». Він хворів (тому й складено заповіт), але був ще «не барзо схорилым». Тим не менш смерть не застала себе довго чекати, і, мабуть, того ж року він покинув цей світ. Видно, що Филон Ращенко був глибоко віруючою людиною, оскільки детально розписуються надання церквам за сорокоусти за помин душі, чого немає в більшості заповітів. Стисло згадується його перша покійна дружина. Щоправда, вона не названа по імені. Зате друга дружина Марія згадується неодноразово, і їй припадало більше всього зі спадку. Ймовірно це було викликано тим, що вона залишалася з неповнолітніми дітьми, зокрема Єлисеєм. Марія вийшла за Филона Ращенко по смерті свого першого чоловіка Данила Стишевського, отримала від гетьмана Івана Скоропадського 29(18).01. 1715 р. стверджувальний універсал на млини і ґрунт Беркилівщину. Померла після 1721 р.

Син Филона від першого шлюбу – Панас – теж отримав досить великий спадок, хоча готівки йому не дісталася через те, що його шкоди мусив покривати батько. Про нього згадується й так: «Опанас, що ходив у войско, стратив грошей сто двадцать таларей из тым конем, що купил у хоружого». Панас, очевидно, зловживав алкоголем, зокрема продав чотирьох коней, а гроші пропив тощо. В. Модзалевський пише, що Панас із племінником Матвієм Федоровичем («жители роисские») продали 27 (17).08. 1718 р. Якову Лизогубу Жемеринську сіножать на ґрунтах в с. Хмельниці. Він був одружений з Уляною Василівною, дочкою священика м. Седнів.

Був ще й старший син (від першого шлюбу) Федір «Илечок», який помер раніше батька. Він позичив гроші у своєї бабусі, матері Филона, очевидно, у 1687 р. («я на тот час был у Стародубі, бо асаулом был») і не встиг віддати. Перед смертю Федір просив батька не відбирати борг від його дружини, і волю сина Филон виконав, ще й «отдавал богато дечого» внукам. До того ж ця невістка орендувала чотири села: «Хмельницю, Постовбицю, Слободку, Данычъ», і отримувала з оренди (очевидно, горілчаної) всі прибутки. Видно, Филон сплатив гроші за «церковные проступки» Федора і за те, що той побив якусь жінку (про це не зовсім ясно говориться в заповіті).

Згадано у тестаменті онуків Филона Матвія Федоровича, Василя й Кирила. Тут є якась неясність. Справа в тому, що у Єлисея справді був син Василь (у 1761 і 1784 рр. був роїським сотеним отаманом), але в заповіті Єлисея названо малим, тобто неповнолітнім. Чи тут мався на увазі його малий зріст? Кирила ж взагалі не бачимо серед родичів Филона. Чи він невдовзі помер, чи був не в числі рідні, теж неясно... У В. Модзалевського про Єлисея говориться детальніше: він був сином від другого шлюбу Филона, значковим товаришем, чернігівським полковим комісаром, чернігівським полковим осавулом у 1738–1753 рр., брав участь у російсько-турецькій війні 1735–1739 рр. Помер у 1745 р. в Ніжині, де й похований⁶. Його дружиною була Катерина Іванівна Тризна, дочка судді Чернігівського полку у 1710–1711 рр. Від цього шлюбу народилися, крім згаданого Василя, Андрій, значковий товариш Чернігівського полку (1761), згаданий і в 1765 р., та Марія (1732 – після 1786 рр.).

Були у Ф. Ращенка й доньки. Перша (від першого шлюбу) навіть не названа в духовниці по імені і за заповітом їй нічого не перепало. Це було не випадково. Ця донька вийшла заміж за Івана Стефановича Силича, племінника Іоанникія Силича, чернігівського полковника у 1657–1663 рр., страченого 18(18) вересня 1663 р. з наказу гетьмана Івана Брюховецького після «Чорної ради» 1663 р. Сам Іван був товаришем Чернігівського полку (1699–1706), знатним військовим товаришем (1710–1715), чернігівським городовим отаманом (1721–1733) і чернігівським наказним полковником (1723). Дочка була в конфлікті з матір'ю і та перед смертю навіть заборонила давати їй щось, кажучи: «так будет и того, що я давала». По смерті матері дочка забрала собі цілу скриню «фантів», тобто цінностей, прикрас тощо. Все-таки Филон дав їй дещо, але в цілому він відмовляв у праві на спадок її чоловіку Івану (можливо, ця донька вже померла).

Від онуків Филона Василя й Матвія пішли нащадки, дані про яких уриваються на середині ХІХ ст.

Таким чином, проливається трохи додаткового світла на маловідомого старшину Чернігівського полку другої половини ХVІІ ст. Филона Ращенка і, сподіваємось, ця замітка й документ стануть у пригоді чернігівським краєзнавцям.

⁶ Так само.-с. 276.

Додаток:

1709, січня 19(8). – с. Роїща. – Заповіт Филона Ращенка.

«Во имя Отца и Сына и Святаго Дха, Святыя Жывоначалныя и Неразділимья Тройца. Аминь.

Я, раб Бжій Филон Ращенко, знатный войсковий полку Черніговского товариш, позванный zostавшы от Гспда Всемогущаго позвом смертельным всякому члвіку природным и нїдгы неухронным пред нелицемірний Его Суд Бозкий справедливый на оный світ дшею тылко и тілом, очекиваты мїночы втораго страшнаго Хсва прьшествія при пожегнанно з сым дочасным світом тут же всіх моих близких и далеких опракуючих (!) крвных, а в указанную от отца моего прыбіраючыся дорогу, зуполного розуму моего еще и сам не барзо схорилым чуючыся, сым остатней волі моеей тестаментом всі свої до найменшыя світовые распоражаю речы: напрод стоячий двор в селі Роїщах и з двома огородами и з садами жоні своей Маріі вічными часы легую, другий двор также в Роїщах шынктовый и с поседінем и з садовою жоні своей Маріі вічными часы легую. Которим то куплен окром сна третій двор неоплаченый в місті Чернігові, пляц Свісліцкого, также в еслі оплатыт, жоні моеей Маріі вечными часы легую, млын жоні своей на Свішні легую. А тые два млыны у Кислых и в Роїщах сыну и внукам, сын которий хоче, нехай той бере млын, помірky где есть у Роїщах и где колвек по половині жоні моеей Маріі и з двоима дітми, половина поля у во всіх кгрунтах. А сыну и внукам также половина поля, сіножат Беркиловская жоні моеей, а сыну Афанасью сіножат з шляхом до ліса из унаками (!), а ліс по половині из женою моею. Село Беркиловка подданые (?) вічными часы, жоні моеей, а Роїща сыну моему из унуками, еслі будет служит козацко, кгрунт Кисловский половина моеей жоні, а половина сыну моему из унуками, а сыну моему Афанасью нема червоных з его шкоды, починение, тыми червоными. Мае жона моя поминаты мене. Матвію, Васылю дано двісті золотых и сім червоных двом им, а Кирику отдано полтораства золотых вічными часы, сребро и цїнь повинна жона моя отдати сину моему и внуком ведлуг старой духовницы, червоных не дано, а Панасу за его шкоды починенные, меновите Илечкув два уробыв (?) и з грошми у ледовні (?) побрав, нема відома килко. Старшый сын Хведор Илечок талярей бытых узял у матки моеей, а я на тот час был у Стародубі, бо асаулом был, и як помїрав, просыл мене, абы я не отбирал от жены его и я не отбирал, але отдавал богато, дечого унуком з своих добр. К тому еще невістка моя четьри селі раңдовала, меновите Хмелницу, Постовбицу, Слободку, Даньчы, то все тое на себе оборочала и горилку килко раз давала, як она арендовала барилами и куфами; за церковные проступки сорок талярей и десят золотых заплатил, бабу побыв пядесят золотых. По смерти жоны своей, а его матки дадем Апанасу сто золотых у войску коней четверо продав и пропив Апа[нас], сын мой, у комьнаті выняв из фляшы талярей сто, а фляшу насыпал водою. Казанув два, жоні моеей Маріі легую, а Опанасу, сыну моему, два, а унукам два казаны, старая хата городова в Роїщах унукам нехай поста(..)* на Бурдывщынї. А ежели бы мїл хто касоват сей остатней волі моеей тестамент, таковой да будет проклят анафема, прїйдѣт и разсудытс за мною пред нелицемірным Судыено. Писася тот тестамент в селі Роїщах у двори пна Филона Ращенка, державцы того ж села року 1709 мсця януария осмого дня.

А Опанас, що ходыв у войско, стратив грошей сто двадцать талярей из тым конем, що купил у хоружого.

Писар того тестаменту Кирило Денїсович, дяк холявинский.

Гроше остаток все жоні моеей Маріі легую, а жена моя повинна чидому (?) старатися як есть звычай християнский на сорокаусты катедру, на Спаса, до Кресенія, до Благовїщенія, у Роїщах по смерти моеей мїют сорокоусты правитыся, на всі тые церкви коп по десят. Одежу що я справлял, жоні моеей абы не втручались ніхто ні сын, ни внуки. Кунтушов два моих лудановий червоный, лудановий блакитный сыну Елисею малому; шабля под срибром, мушкет срибром набїяный, кулбаку сыну моему Елисею легую. А що, ховай Бже, смерти на діты мої, повинно то быты при жені моеей. Зятю моему Ивану Сыличу нічого не отказую того рады, що по смерти жоны моеей першой побрала и фанты всі дочка моя пні Силичовая, скриню фантов цілую. Дадем шкапу з лошами, кунтуш лудановий шлямами подшитий, манисто червоными перенизано и то я дадем через заказ жоны моеей першой, по смерти матки еї давадем тое и matka еї, а моя жона не казала нічого даваты, а я давадем, мовила: «так будет и того, що я давала.

Прошу добродїю мой великий, мсцївий пне полковник, щоб моя духовница не була нарушона по смерти моеей през моих дітей, которих усих подаю ув опеку в. мс. добродїеви моему.

Филон Ращенко, рукою власною».

(ІР НБУВ. Ф. І. Спр. 57520. Оригінал).

о. Мицик Юрій Андрійович – доктор історичних наук, професор, головний науковий співробітник Інституту української археографії та джерелознавства імені М.С. Грушевського Національної Академії наук України (вул. Трьохсвятительська, 4, м. Київ, 01001, Україна).

pr. Mytsyk Yurii A. – Doctor of Historical Sciences, Professor, Chief Scientist at the M.S. Hrushevsky Institute of Ukrainian Archaeography and Source Studies of the National Academy of Sciences of Ukraine (4 Trokhsviatytska Street, Kyiv, 01001, Ukraine).

E-mail: mytsyk2002@ukr.net

Дата подання: 10 вересня 2021 р.

Дата затвердження до друку: 18 вересня 2021 р.

Цитування за ДСТУ 8302:2015

Мицик, Ю. Заповіт Филона Ращенко. *Сіверянський літопис*. 2021. № 6. С. 70–73. DOI: 10.5281/zenodo.5794156.

Цитування за стандартом APA

Mytsyk, Yu., and Tarasenko, I. (2021). Zapovit Fylona Rashchenka [Testament of Philon Rashchenko]. *Siverianskyi litopys – Siverian chronicle*, 6, P. 70–73. DOI: 10.5281/zenodo.5794156.

